

Stadhuis Den Haag

RICHARD MEIER

The Hague City Hall

Bouwen van een mythe

BAUHAUS

Building a myth

Een topografie van de duisternis

CRAIGIE HORSFIELD

A topography of darkness

Architectuur als liquide middel

COMPUTER AIDED DESIGN

Render or surrender

$\frac{9}{95}$
ARCHIS

Woningbouw Nieuwegein

KEES CHRISTIAANSE

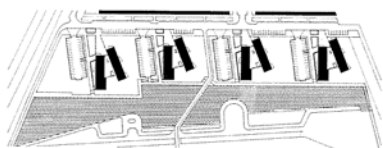
Housing Nieuwegein

Rietveldpaviljoen

BUSTAMANTE

Rietveld Pavilion

Er zijn gebouwen die opvallen zonder dat ze daarom gevraagd hebben. Ze onderscheiden zich niet door het bewust inzetten van spektakel, blikvangers of extreme conceptuele benaderingen. Het is alsof de architect slechts zijn of haar werk goed heeft gedaan. Zo is het met de vier woongebouwen die het bureau van Kees Christiaanse onlangs in het noorden van Nieuwegein gerealiseerd heeft.

Situatie.
Site plan.

Apparent functionalism

Housing by Christiaanse in Nieuwegein

There are buildings that stand out without wanting to. They are not made conspicuous by the deliberate use of the spectacular, the eye-catching or extreme conceptual solutions. It is as if the architect has simply done his or her work well. This is the case with the four apartment buildings recently built in the north of Nieuwegein by Kees Christiaanse's office.

Ogenschijnlijk functionalisme

Woningbouw van Christiaanse in Nieuwegein

Peter van Assche

Christiaanse is hier niet de architect van het grote gebaar, het 'sweeping statement'. De omstandigheden gaven dan ook weinig aanleiding: de opgave betrof appartementengebouwen voor de premiehuur- en premiekoopsector in een uitbreidingswijk. Ontheven van een dichtstedelijke relevantie en een opzienbarend programma lijkt de rationele, weloverwogen aanpak op zijn plaats. Een aanpak die uitstekend past in de filosofie van het bureau. Volgens Christiaanse is ontwerpen 'geen romantische bezigheid, maar een logisch-rationeel proces, dat bestaat uit het nemen van beslissingen: JA of NEE'.¹ Het lijkt alsof hiermee zijn rol als architect verschuift naar die van wetenschapper; iemand die afgaande op de gegeven omstandigheden – de locatie, de opdrachtgever, de opgave – de meest logische oplossing zoekt en aanbiedt. Een pragmatisch standpunt in onze onderhandelingsamenleving, maar bijna ingezet als een marketing-excuus. De lyriek in de woongebouwen van Nieuwegein verraadt echter een esthetiek, die meer is dan het toevallig samenkomen van functionele elementen.

Het stedebouwkundig plan schreef woongebouwen van het type stadsvilla voor. De stadsvilla heeft zich relatief recent, vanaf eind jaren zeventig, een plaats verworven in de rangen van geaccepteerde woningbouwtypologieën.² Oorspronkelijk werd ze herontdekt door Internationale Bauausstellung-architecten als Ungers, Krier en Kleihues in Berlijn. Zwaar leunend op het laat-negentiende-eeuwse bourgeoisideaal van het villapark fungeerde ze als alternatief voor het rijtjeshuis of flatgebouw. In de aanvankelijke karakteristiek bestond de stadsvilla uit een zelfstandig bouwblok van vier tot zes lagen, met 4 woningen per laag en een ontsluiting in het midden. Halverwege de jaren tachtig werd de stadsvilla door projectontwikkelaars omarmd als expressie van het 'individuele wonen' en vanwege de relatief goedkope inpandige ontsluitingsvorm. Evident nadeel van de stadsvilla is echter de eenzijdige oriëntatie van de woningen, zodat al snel de luxere variant ontstond waarbij de kern wordt opgerekt tot een atrium of binnenstraat en de woningen naast een buitengevel nog een binnengevel kunnen krijgen. De woningen hebben nu enigszins daglicht via het binnengebied, zodat het eufemisme van een meerzijdige oriëntatie direct als argument kon worden aangegrepen het aantal woningen per laag flink uit te breiden.

Here Christiaanse is not the architect of the sweeping statement. In any case that would not have suited the circumstances: the brief called for apartment buildings for the subsidized housing sector in a new development. With no need for city-style relevance or a striking programme, the rational, carefully considered approach seemed appropriate. And this went well with the architect's philosophy. Christiaanse believes that design is 'not a romantic activity but a logical and rational process which consists of taking decisions: YES or NO.'¹ It seems as if this shifts his role from that of architect to that of scientist, someone who considers the circumstances – location, client, task – and finds the most logical solution. This is a pragmatic approach in a society based on negotiation, but it is used almost as a marketing excuse. The lyricism in the housing in Nieuwegein, however, betrays an aesthetic which is more than the chance coming together of functional elements.

The development plan prescribed housing of the urban villa type. The urban villa secured a place relatively recently, in the late seventies, within the ranks of accepted housing types.² It was originally rediscovered by Internationale Bauausstellung architects such as Ungers, Krier and Kleihues in Berlin. Leaning heavily on the late 19th-century bourgeois ideal of the villa park, it provided an alternative to the terraced house or apartment building. Originally the urban villa consisted of an independent block of between four and six storeys with four dwellings per level and a centralized access. In the mid-eighties developers took up the urban villa as an expression of 'individual dwelling' and because of the relatively cheap form of internal access. The obvious disadvantage of this type is, however, the one-sided orientation of the apartments. So a luxury version soon followed in which the core was stretched into an atrium or indoor street, so that the dwellings could have an internal as well as an external wall. This provided some daylight from the internal court so that the euphemism of 'multiple orientation' could be used as an argument for substantially increasing the number of dwellings on each level.

Kees Christiaanse's logic has transformed the urban villa into a more engaging atrium building. The

1. Kees Christiaanse, 'Op het grensflak van stedebouw en architectuur'. Niet gepubliceerd/not published.

2. Zie voor een grondige typologische en historische analyse van het verschijnsel stadsvilla: Arjen Oosterman, 'Urban villa, van villa tot volkshuisvesting', *Archis* nr. 2, 1988, pp. 28-37.

A detailed typological and historical analysis of the urban villa can be found in Arjen Oosterman, 'Urban villa, van villa tot volkshuisvesting', *Archis*, no. 2, 1988, pp. 28-37.

De logica van Kees Christiaanse heeft de 'urban villa' getransformeerd tot een spannender atriumgebouw. De massa's aan weerszijden van het atrium zijn dusdanig ten opzichte van elkaar verschoven en verdraaid dat een optimale bezonning aan de buitengevels ontstaat. Verder is door plaatsing van de bergingen de ene massa hoger dan de andere. In het volgen van deze bewegingen heeft het atrium de vorm van een wig gekregen.

De eenvoud van het concept is doorgezet in de eenvoud van de materialisering: de blokken met driekamerwoningen zijn opgetrokken in steen, de galerijen en balkons uitgevoerd in beton en het atrium met zijn loopbruggen bestaat uit glas en staal. De lift en het trappenhuis zijn hierin als zelfstandige verticale elementen aangebracht. Overeenkomstig de functionele esthetiek is het materiaal in zijn essentie gelaten, dus staal is zichtbaar als staal, steen als steen (geen stuclaag) en het geheel is in een simpele, doeltreffende detaillering samengevoegd.

Het atrium, dat zich opent naar het noorden, is het semi-openbare gebied van het wooncomplex. Hoewel deze ruimte als vanzelf is ontstaan uit het verschuiven van de woningblokken vormt ze het heldere hart van het gebouw. Afgezien van de horizontale galerielementen en de tegenbeweging van de verticale stijpunten is de ruimte leeggelaten. Enige uitzondering zijn de transparante stalen loopbruggen die in overleg met de brandweer ter verkortening van de vluchtweg werden aangebracht. Opgebouwd uit roostervloeren en lichte hekken schieten ze van de ene galerij naar de andere en verlenen ze door de verspringende repetitie aan de hoogte van het atrium een voelbare maat.

Het terugbrengen van architectuur naar haar essentiële onderdelen – materiaal en analyse – is een constante in het werk van Christiaanse, maar de woongebouwen in Nieuwegein laten zien dat dit heeft geleid tot een nieuw vocabulaire. De verschuiving in idioom is duidelijk zichtbaar als we de woongebouwen vergelijken met bijvoorbeeld ouder werk als Kavel 25 in Den Haag³⁾ of de woongebouwen in Groningen.⁴⁾ Deze gebouwen zijn uitgesprokener gebouwd in een ontwerperfenis van OMA, het bureau waar Kees Christiaanse tot 1989 als partner van Rem Koolhaas gewerkt heeft. In de filosofieën van OMA spelen op de achtergrond de opvattingen van het Russisch constructivisme, het tweedimensionale spel van vlakken en schijven, waarbij de ruimte een afgeleide vormt. Wezenlijk in deze opvatting is de identiteit en de onderlinge compositie van de vlakken en de momenten waarop ze elkaar kruisen of voor elkaar langs wegschieten. Nieuwegein daarentegen kenmerkt zich vooral door de omgang met volumes. In deze meer plastische benadering worden de ruimten denkbeeldig uit een massief volume gehakt. De continuïteit in het werk van Christiaanse laat zich zodoende op zijn grófst omschrijven als een verschuiving van vlak naar volume, of een verschuiving van tweedimensionaliteit naar driedimensionale plasticiteit. Met Kavel 25 in gedachten merkte hij nu dan ook op dat '10 jaar geleden de kopgevels van Nieuwegein waarschijnlijk van een ander materiaal zouden zijn gemaakt, of de muren in het atrium gestuct.'

Met de introductie van massa als ontwerppunt zet hij zich verder af tegen de snelheid van de langs elkaar schietende vlakken. Snelheid die een zo wezenlijk onderdeel vormt in een cultuur van informatiebombardementen. Misschien is het juist architectuur die analytische rust tegenover vluchtig kabaal kan zetten. In die zin zijn de woongebouwen nog uitgesprokener in hun opvatting dan bijvoorbeeld Kavel 25. De consequente behandeling van het woonblok is tot het einde doorgevoerd in minder ideale – dus normalere – omstandigheden.

De gebouwen lijken daarmee slechts het resultaat van de strenge toepassing van een stelsel uitgangspunten, maar komen door hun zorgvuldige behandeling van typologie en materiaal tot een esthetiek die uitstijgt boven een louter rationeel potentieel.

masses on each side of the atrium have been shifted in relation to each other and rotated to give the external walls optimum sunlighting. The position of the storage spaces means that one mass is higher than the other. In following these movements the atrium takes on a wedge shape.

The simplicity of the concept is continued in the simplicity of the materials. The blocks of three-roomed flats are in stone, the galleries and balconies in concrete and the atrium and its footbridges in glass and steel. The lift and stairtower are placed here as autonomous vertical elements. In accordance with the functional aesthetic the materials are not disguised: steel is visibly steel, stone is stone; simple, effective detailing draws it all together.

The atrium opens to the north and is the semi-public area in the housing complex. Although this space was generated by the shifting of the blocks of flats, it still forms the lucid heart of the building. Apart from the horizontal external galleries and the counter-movement of the stairs and lifts, the space has been left empty. One exception is the transparent steel footbridges which were installed in consultation with the fire brigade to shorten the emergency escape route. With their grid floors and lightweight railings, they shoot from one gallery to the next, their staggered repetition providing a tangible measure of the atrium's height.

Bringing architecture back to its essential elements – material and analysis – is a constant factor in Christiaanse's work, but the housing in Nieuwegein shows that this has led him to develop a new vocabulary. The shift in idiom is evident if we compare this housing with earlier work such as Plot 25 in The Hague³⁾ or the housing in Groningen.⁴⁾ These buildings are more markedly steeped in the design legacy of OMA, where Kees Christiaanse worked as one of Rem Koolhaas's partners until 1989. The ideas of Russian Constructivism play a role in OMA's philosophy: the two-dimensional play of planes and slabs with space as its derivative. Fundamental to these ideas is the identity and composition of the planes and the moments at which they intersect or float past each other. The main feature of Nieuwegein, though, is how volumes are handled. In this more plastic approach the spaces are as if hewn from a single solid volume. Thus the continuity in Christiaanse's work can be very roughly described as a shift from plane to volume, or from two-dimensionality to three-dimensional plasticity. With Plot 25 in mind, he now says, 'Ten years ago the head elevations of Nieuwegein would probably have been in a different material, or the walls of the atrium rendered'.

By introducing mass as the starting point of design, he distances himself further from the speed of planes as they shoot past each other, speed being such a fundamental part of a culture of information bombardments. Architecture may be the very thing with which to pit analytical quiet against ephemeral noise. In this sense the apartment buildings in Nieuwegein are more pronounced still in their approach than Plot 25. The consistent treatment of the housing block has been pursued to its logical conclusion in less ideal – meaning normal – circumstances.

In this way the buildings seem to be simply the result of strictly applying a system of principles, yet through the careful handling of typology and material they achieve an aesthetic that transcends a purely rational potential.

3. Arjen Oosterman, 'Kavel 25, Woongebouw van Kees Christiaanse en Art Zaaijer in Den Haag', *Archis* nr. 1, 1993, pp. 54-59.
Arjen Oosterman, 'Plot 25. A housing project by Kees Christiaanse and Art Zaaijer in The Hague', *Archis*, no.1-1993, pp. 54-59.

4. Bart Lootsma, 'Ontwerpen is organiseren. De radicale pragmatiek van Kees Christiaanse', *de Architect* nr. 3, 1994, pp. 50-65.

4 Atriumgebouwen Nieuwegein

Rembrandthage, Nieuwegein Galecop
2 x 36 premiehuurwoningen in opdracht van Bpf bouw
Amsterdam

2 x 36 premiekoopwoningen in opdracht van
Rabo Vastgoed b.v.

Ontwerp: **Kees Christiaanse met Irma van Oort,
Ruud Roorda en Kees Slotboom**
1993-1995

4 Atrium buildings, Nieuwegein

Rembrandthage, Nieuwegein Galecop
2 x 36 subsidized rented dwellings for Bpf bouw,
Amsterdam

2 x 36 subsidized owner-occupied dwellings for
Rabo Vastgoed b.v.

Design: **Kees Christiaanse with Irma van Oort,
Ruud Roorda and Kees Slotboom**
1993-1995

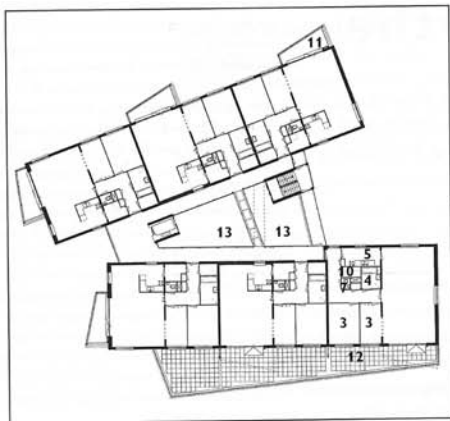
Foto's Daria Scagliola

Ingang.
Entrance.

Eerste verdieping.
First floor.

Begane grond.
Ground floor.

Het atrium.
The atrium.

1. privé tuinen/private gardens
2. terras/terrace
3. slaapkamer/bedroom
4. badkamer/bathroom
5. keuken/kitchen
6. bijkeuken/scullery
7. toilet
8. lift
9. trappenhuis /stairs
10. berging/storeroom
11. balkon/balcony
12. terras/terrace
13. vide/void

